

зв'язки із засудженими з боку персоналу виправних колоній, підвищує рівень його активності, тобто спроможності ставати "мішенню" для злочинних посягань з боку засуджених у ситуаціях, коли обціані доручення останніх не були виконані цими працівниками.

Найбільш типовими обставинами, за яких представники персоналу виправних колоній стають потерпілими, є:

- 1) недостатня професійна підготовка;
- 2) невміння поводити себе в конкретній (зокрема екстремальній) ситуації;
- 3) нездатність орієнтуватися в складній обстановці;
- 4) недооцінка небезпеки злочинних посягань;
- 5) недостатня правова та оперативна підготовка;
- 6) низький культурний і моральний рівень, т. ін. [1, 313].

Таким чином, на особистісному рівні під час аналізу віктимологічного потенціалу необхідно враховувати властивості особи, на ґрунті яких вона формується, тобто:

- 1) біологічні властивості;
- 2) відсутність захисних механізмів;
- 3) властивості, які людина придбала в процесі специфічних соціальних стосунків;
- 4) властивості, що формуються під впливом економічного та правового становища особи тощо.

Важливу роль у визначенні віктимологічного потенціалу та його нейтралізації відіграє рівень професійної підготовки персоналу виправних колоній. Особисті та професійні якості персоналу зазвичай перебувають у прямому зв'язку та залежності від тих ситуацій, під час яких ці особи стають жертвами злочинів.

Отже, віктимологічний потенціал доповнює криміногенний потенціал злочинцеві та ситуації, в якій він діє, що полегшує можливість певному суб'єкту вчинити злочин, а залежно від ролі жертви, регуляції її поведінки (позитивної, негативної, нейтральної) певною мірою залежать і наслідки злочину.

Тому під час визначення питання: "Чому вчиняється злочин у виправних колоніях?" слід брати до уваги розглянутий віктимологічний фактор, його місце і роль у криміногенній системі детермінант і вплив на стан злочинності в цих колоніях. Водночас під час організації запобіжної діяльності та її складової - оперативнорозшукового запобігання - необхідно приділяти увагу нейтралізації об'єктивних і суб'єктивних факторів криміногенно-віктимологічного характеру та зниженню рівня віктимізації, стану віктимності, завдяки чому можна досягнути зменшення рівня віктимологічного потенціалу й збільшення захисних можливостей від злочинних посягань у місцях позбавлення волі, забезпечити безпеку особового складу та засуджених, підтримувати законність і правопорядок у виправних колоніях [1, 315].

Література

1. Кримінологічна віктимологія: Навчальний посібник / Є.М. Моїсєєв, О.М. Джужа, В.В. Василевич та ін.; за заг. ред. О.М. Джужі. - К.: Атіка, 2006. - 352 с.
2. Минская В.С. Криминологическое и уголовно-правовое значения поведения потерпевших // Вопросы борьбы с преступностью: Сб.-М., 1972. - Вып. 16. - С. 14-18.
3. Дані Державної пенітенціарної служби України. - [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi/>
4. Інформаційний бюлетень про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2008 році. - К.: Державний департамент України з питань виконання покарань, 2009. - № 1314 / Іл.-12 бер. - 56 с.
5. Інформаційний бюлетень про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2009 році. - К.: Державний департамент України з питань виконання покарань, 2010. - Кн. 2. - 58 с.
6. Інформаційний бюлетень про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2010 році. - К.: Державна пенітенціарна служба України, 2011. - Кн. 2. - 64 с.
7. Забезпечення прав і свобод людини в пенітенціарних закладах // Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: Доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. - К.: Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, 2004. - С. 278-308.
8. Потерпілий від злочину: міждисциплінарне правове дослідження / За заг. ред. Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова. - Х.: Вид-во Кроссруд, 2008. - 367 с.
9. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2009 р. // Вісник Верховного Суду України. - 2010. - № 5(117). - С. 20-35.
10. Предупреждение пыток в Украине: Доклады Комитета Совета Европы по предупреждению пыток по итогам визита в Украину делегации Комитета в 1998, 1999 и 2000 гг. и ответы Правительства Украины на эти доклады. - 2-е изд., исправ. и допол. - Донецк: Донецкий Мемориал, 2003. - 252 с.
11. Пташинський О.Б. Пенітенціарна система України: Монографія. - К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. - 204 с.
12. Старков О.В. Основы криминологии / О.В. Старков // Преступность среди социальных подсистем. Новая концепция и отрасли криминологии / [под ред. Д.А. Шестакова.] - СПб.: Изд-во "Юрид. центр Пресс", 2003. - С. 305-349.

Лопоха В.В.,

*прокурор Луцького району Волинської області,
здобувач кафедри криминології та кримінально-
виконавчого права НАВС*
Надійшла до редакції: 13.12.2014

УДК343.85:351.743

СКЛADOBІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ОВС

Мишко В. В.

Розглянуто дискусійні питання оперативнорозшукового запобігання злочинам.

Ключові слова: профілактика; злочини; запобігання; попередження.

Рассмотрены дискуссионные вопросы оперативно-розыскного предотвращения.

Ключевые слова: профилактика; преступления; пресечение, предупреждение.

Considered controversial issue investigative operations preventing crime.

Keywords: *prevention; crime suppression; prevention.*

Особливе місце в протидії злочинності відводиться запобіганню злочинним проявам та іншим видам правопорушень. У зв'язку з цим залишається актуальним постулат, що злочин легше та важливіше запобігти, ніж розслідувати, а потім здійснювати правосуддя. Тому головним напрямком протидії злочинності є запобігання їй. Значення запобігання злочинам як головного напрямку протидії злочинності визначається тим, що воно є найбільш гуманним та ефективним засобом підтримки правопорядку, забезпечення безпеки суспільства тощо.

Одним з різновидів запобігання злочинам ОВС є оперативно-розшукове запобігання. На сьогодні, на жаль, не існує єдиного погляду щодо визначення поняття та змісту оперативно-розшукового запобігання злочинам. У теорії та практиці використовуються різні термінологічні визначення цієї категорії: "оперативно-розшукове запобігання", "оперативно-розшукова профілактика", "попередження", "припинення" тощо. Дехто з фахівців оперативно-розшукової діяльності зазначені терміни вважає синонімами. Але універсальною категорією, яка б адекватно відображала форми оперативно-розшукової протидії злочинності є оперативно-розшукове запобігання злочинам. Шляхом вживання терміна "запобігання" стосовно злочинності та злочинних проявів пішла й законодавча практика.

Протидія злочинності оперативно-розшуковими заходами містить у собі систему оперативно-розшукових та інших заходів і реалізується в окремих організаційно-тактичних формах.

Проблемами профілактики злочинів займалися Г.А. Аванесов, Ю.М. Антонян, Л.Д. Гаухман, В.В. Голіна, Л.М. Давиденко, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.І. Долгова, А.Е. Жалінський, А.П. Закалюк, О.Г. Кальмана, І.І. Карпець, Н.Ф. Кузнєцова, О.М. Литвак, П.П. Михайленко, В.П. Філонов, О.М. Яковлев та інші криміналісти. Питанням оперативно-розшукової профілактики злочинів присвячені роботи А.І. Алексєєва, О.М. Бандурки, В.В. Баранова, Є.І. Борділовського, І.В. Бризгалова, С.С. Галахова, В.О. Глушкова, Є.А. Дидоренка, І.П. Козаченка, А.Г. Лекаря, В.С. Овчинського, С.С. Овчинського та ін.

Метою статті є уточнення сутності, завдань і складових оперативно-розшукового запобігання злочинності в сучасних умовах.

В умовах побудови сучасної правової держави проблеми захисту її громадян від злочинних посягань, а також протидії спробам криміналізації суспільства, нейтралізації негативних соціальних тенденцій набувають першочергового значення. У цьому контексті особливо гострими є питання протидії злочинності, запобігання злочинам та іншим правопорушенням, профілактичної роботи з населенням.

На сьогодні констатуємо відсутність серйозних успіхів у справі протидії злочинності, що не може в остаточному підсумку привести до корінного зламу негативних тенденцій і якісній зміні кримінологічної обстановки. Такий стан речей є наслідком:

відставання правової бази від потреб правоохоронної практики;

недоліків у діяльності правоохоронних і контрольно-наглядових органів, насамперед їхньої роз'єднаності, відтоку професійних кадрів, нерозв'язаності проблем

матеріально-технічного і фінансового забезпечення;

складної криміногенної ситуації в регіоні;

руйнування системи профілактики злочинів;

відсутності взаємодії між інститутами державної влади і громадянського суспільства.

Усі ці фактори зберігають свій вплив, що дає підстави для прогнозування поглиблення негативних тенденцій у сфері охорони правопорядку [1, 9].

Серед спрямувань профілактичної діяльності, що проводиться правоохоронними органами, виділяють такі основні її види: оперативно-розшукову, кримінально-правову, адміністративно-правову, криміналістичну, кримінологічну профілактику та інші.

М.А. Погорецький вважає, що можливості оперативно-розшукової діяльності в Україні ще недостатньо ефективно використовуються в попередженні злочинності. Основними причинами цього є те, що попереджувально-профілактична функція боротьби зі злочинністю недостатньо й суперечливо врегульована в чинному Законі України "Про оперативно-розшукову діяльність" і відомчих нормативно-правових актах. Слід зазначити, що чинний Закон України про ОРД серед завдань ОРД (ст. 2) не містить такого завдання, як попередження злочинів.

Разом з тим, у п. 1 ч. 1 ст. 7 цього Закону зазначається, що підрозділи, які здійснюють ОРД, зобов'язані в межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності, вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення, припинення й розкриття злочинів та викриття причин і умов, які сприяють учиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень.

Особливість оперативно-розшукового запобігання злочинам ОВС полягає в тому, що оперативні підрозділи цих органів здійснюють свою діяльність на виявлення та усунення (нейтралізацію) причин і умов, що сприяють учиненню злочинів, виявлення осіб, які замислюють та схильних до вчинення злочинів, а також які вчинили замах на злочин, застосування до них заходів щодо подальшої їх відмови від злочинних намірів, а також на недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки за допомогою як гласних, так і негласної оперативно-розшукових сил, засобів і методів.

Формами оперативно-розшукового запобігання злочинам є оперативно-розшукова профілактика, оперативно-розшукове попередження та припинення злочинних дій. Складовими запобігання злочинам оперативними підрозділами ОВС є:

- виявлення причин та умов, що сприяють скоєнню злочинів, і здійснення заходів для їх усунення або нейтралізації (загальна профілактика);

- виявлення осіб, які замислюють злочин, та попередження цим намірам на стадії здійснення злочинного наміру до початку посягання;

- виявлення осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів, та вплив на них з метою недопущення скоєння злочину (індивідуальна профілактика);

- припинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки (готуванні чи замаху на злочин).

Запобіжна діяльність підрозділів ОВС, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, базується на певних принципах:

- законності (працівники оперативних підрозділів ОВС під час запобіжної діяльності зобов'язані точно виконувати вимоги чинного законодавства України);

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

- забезпечення охорони конституційних прав і законних інтересів громадян;

- наукової обґрунтованості (дотримання суб'єктами оперативного-розшукового запобігання форм і методів запобіжної діяльності, розроблених теорією та практикою оперативного-розшукової діяльності, при їх виборі й використанні);

- своєчасності та наступальності (випереджаюче проведення оперативного-розшукових та інших заходів, які б не дали можливості вчинити злочин);

- плановості (проведення оперативного-розшукових заходів щодо профілактики злочинів відповідно до планів роботи за цим напрямком на певний строк);

- комплексності (використання різноманітних форм, методів і засобів, спрямованих не лише на злочинність, а й на соціальні, економічні, політичні та інші умови, що впливають на неї);

- гуманізму (за своїм характером оперативного-розшукова профілактика як форма оперативного-розшукового запобігання є гуманістичною, оскільки ця діяльність носить виховний характер, дозволяє не застосовувати до особи засобів кримінального права);

- взаємодії з органами державної влади та населенням (громадяни мають право, а органи управління наділені обов'язками сприяти оперативним підрозділам правоохоронних органів, зокрема й ОВС, у виконанні завдань оперативного-розшукового запобігання злочинам);

- конспіративності (організація оперативного-розшукового запобігання здійснюється в умовах конспірації форм і методів, які використовуються працівниками оперативних підрозділів ОВС з метою отримання інформації щодо виявлення та недопущення вчинення злочинів, що носять таємний характер).

Правовою основою запобіжної діяльності оперативних підрозділів ОВС є законодавчі та інші нормативно-правові акти, що комплексно регулюють статус, завдання, функції, повноваження, обов'язки і права ОВС, а також законодавчі акти, що спрямовані на запобігання злочинам взагалі або окремим злочинним проявам. Зокрема, це закони про міліцію, про ОРД, про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю, про боротьбу з корупцією, Інструкція про оперативного-розшукову діяльність оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, положення про оперативні підрозділи МВС України та інші нормативно-правові акти.

Треба погодитись з М.А. Погорецьким, що правове регулювання попереджувально-профілактичної функції злочинів засобами ОРД чинним Законом України про ОРД недостатньо врегульовано, що необґрунтовано стримує її реалізацію на самих ранніх стадіях підготовки вчинення злочинів. А між тим оперативного-розшукові засоби спроможні попереджувати вчинення багатьох злочинів вже на стадії виникнення умислу на їх підготовку та вчинення, активно впливати на осіб з девіантною поведінкою [2, 13].

Теорія оперативного-розшукової діяльності при поясненні сутності оперативного-розшукової профілактики активно використовує досягнення кримінології, вивчаючи її через призму свого предмета.

Українські вчені в галузі теорії ОРД, серед яких І.П. Козаченко, Н.Є. Філіпенко та ін., даючи визначення оперативного-розшукової профілактики, акцентують увагу на профілактичній роботі, що здійснюється в рамках індивідуальної профілактики. На їх думку, оперативного-розшукова профілактика - це нормативно врегульована

система комплексних оперативного-розшукових заходів для здійснення індивідуально-профілактичного впливу і контролю щодо осіб, які знаходяться на оперативного-розшукових обліках органів внутрішніх справ, з метою виявлення і своєчасної нейтралізації факторів, що впливають на їх криміногенну активність [3].

На думку В.І. Василичука, між профілактикою злочинів загалом і оперативного-розшуковою профілактикою зокрема існує низка певних відмінностей. Сутність оперативного-розшукової профілактики полягає в дослідженні тих її внутрішніх, закономірних, стійких і суттєвих властивостей, які визначають її природу та призначення.

У цьому аспекті оперативного-розшукова профілактика виступає як частина (підсистема) цілісного процесу профілактики злочинів.

Під час здійснення заходів оперативного-розшукової профілактики оперативні підрозділи, що є суб'єктами ОРД, застосовують особливу тактику отримання й використання оперативного-розшукової інформації.

Так, рішення про проведення оперативного-профілактичних заходів приймають у разі, якщо в діях осіб не вбачається ознак злочину (в іншому разі заводять оперативного-розшукової справи (відповідно до вимог ст. 6 Закону України "Про оперативного-розшукову діяльність") з метою виявлення та припинення злочину). Здійснення оперативного-розшукової профілактики потребує застосування знань з галузей кримінології та педагогіки, уміння прогнозувати розвиток криміногенної ситуації та індивідуальної злочинної поведінки [4, 134].

На думку І.І. Басецького, оперативного-розшукова профілактика - це діяльність, спрямована на виявлення й усунення причин злочинів, умов, їм сприятливих, та на виявлення осіб, що допускають відхилення від норм поведінки, вчинена з метою профілактичного впливу на них [5, 114].

Р.А. Халілев визначає основні властивості оперативного-розшукового запобігання:

- наявність притаманних тільки йому специфічних прийомів і методів впливу на криміногенних осіб і нейтралізації негативних чинників розвитку суспільно-політичної ситуації в державі;

- на відміну від кримінологічного запобігання, що ставить за мету комплексне охоплення всіх сфер і об'єктів свого впливу, оперативного-розшукового запобігання не має такого масового характеру, і не тільки в ситуаціях, які мають найбільш загострені миттєві зіткнення з кримінальною дійсністю;

- власне інформаційне забезпечення, що складається з системи оперативного-розшукових і оперативного-профілактичних обліків, картотек автоматизованих інформаційно-пошукових та експертних систем, інтегрованих баз даних, джерелами формування яких є й негласні джерела;

- оперативного-розшукові заходи, спрямовані на об'єктів профілактичного впливу, здійснюються тільки на підставах законності [5, 276].

Узагальнюючи думки науковців у галузі ОРД та кримінології, Р.А. Халілев визначив зміст оперативного-розшукового запобігання як тріаду:

1. Оперативного-розшукова профілактика злочинів (як загальна, так і індивідуальна) - її сутність полягає в усуненні, нейтралізації причин і умов (об'єктивних і суб'єктивних), обставин і факторів (внутрішніх і зовнішніх) стосовно ймовірного злочинця.

2. Оперативно-розшукове попередження злочинів, як друга стадія запобігання, є цілком логічною реалізацією в ОРД вимог законодавця. Її сутність полягає у виявленні осіб, дії яких свідчать про протиправну спрямованість учинити злочин (злочини) і можуть перерости в злочинні.

3. Оперативно-розшукове припинення злочинів - третя стадія запобігання злочинам із використанням можливостей оперативно-розшукової діяльності. Вона настає в разі невирішення завдання запобігання злочинам на перших двох стадіях [6, 278].

Специфічність оперативно-розшукової профілактики виявляється в тому, що:

- ведеться оперативно-профілактичне спостереження за особами, які поставлені на профілактичний облік у зв'язку з високим ступенем вірогідності їх злочинної поведінки;

- забезпечується успіх індивідуальної профілактики завдяки наявності оперативної інформації щодо контингенту осіб, які можуть стати на злочинний шлях, та особливостях кожної особи, яка допустила антигромадську поведінку;

- фіксується середовище місцевих кримінальних активних мешканців, в якому здійснюються оперативно-розшукові заходи щодо розкриття злочинів;

- негласно перевіряються причетність до скоєння злочинів особи, які знаходяться під оперативним спостереженням;

- вивчаються окремі категорії осіб, які становлять оперативний інтерес, їх зв'язки, спосіб життя, поведінка та минуле для отримання підстав до застосування до неї заходів профілактики [7, 590-591].

Треба погодитись з думкою О.В. Кириченко та О.А. Шевченко, що оперативно-розшукова профілактика, виступаючи як самостійний напрям оперативно-розшукової діяльності, є специфічною підсистемою профілактики злочинності як на загальному, так і на індивідуальному рівнях [8, 203].

Роль ОВС в оперативно-розшуковому запобіганні злочинам визначається широкою компетенцією та повноваженнями оперативних підрозділів у сфері оперативно-розшукової діяльності щодо протидії злочинності, дає можливість здійснювати оперативно-розшукове запобігання злочинам у повному обсязі. Працівники оперативних підрозділів можуть при цьому виступати як безпосередні виконавці оперативно-розшукових завдань, спрямованих на запобігання злочинам, так і як посадові особи, що організують, направляють і контролюють оперативно-розшукові заходи інших суб'єктів оперативно-розшукової діяльності та об'єктів, стосовно яких такі заходи здійснюються.

Здійснення такого виду діяльності можливо шляхом використання гласних і негласних оперативно-розшукових заходів, залучення осіб, які конфіденційно співробітничать з ОВС (агентів та інформаторів) і громадськості, а також інших оперативних можливостей підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Оперативно-розшукові заходи можуть носити змішаний характер, тобто бути спрямовані як на запобігання злочинів, так і на їх розкриття.

Отже, правоохоронна практика свідчить, що оперативно-розшукове запобігання й припинення злочинів оперативними підрозділами ОВС у сучасних умовах розвитку України можуть бути ефективними лише за умови подальшого вдосконалення чинного законодавства, форм і методів оперативно-розшукової

діяльності, з урахуванням основоположних і новітніх надбань, досягнень і наукових розробок, як вітчизняних, так і закордонних досліджень, що підлягає подальшому науковому вивченню або дослідженню.

Література

1. Бандурка О.М. Концепція програми попередження злочинів у Харківській області на 2010-2015 роки. Попередження злочинів суб'єктами оперативно-розшукової діяльності: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 17 грудня 2010 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х.: ХНУВС, 2010. - 248 с.

2. Погорецький М.А. Попередження злочинності засобами оперативно-розшукової діяльності. Попередження злочинів суб'єктами оперативно-розшукової діяльності: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 17 грудня 2010 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х.: ХНУВС, 2010. - 248 с.

3. Козаченко И.П. Оперативно-розыскная профилактика преступлений. Становление и развитие / И.П. Козаченко // Проблемы совершенствования оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел. - К.: НИИРИО КВШ МВД Украины, 1984. - 97 с.

4. Василичук В.І. Понятійно-категоріальний апарат оперативно-розшукової профілактики злочинів у сфері економіки. Науковий вісник НАВС. - № 1, 2013. - С. 128-137.

5. Басецкий И.И. Оперативно-розыскная профилактика преступлений: понятие, сущность, значение // Проблемы повышения эффективности деятельности оперативно-розыскных аппаратов органов внутренних дел в современных условиях: Сб. науч. трудов. - К., 1985. - С. 113-120.

6. Халілев Р.А. Оперативно-розшукове запобігання злочинній діяльності у сфері міжконфесійних та міжконфесійних відносин: теоретичний аналіз. // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. - № 3. - 2010. - С. 272-278.

7. Оперативно-розыскная деятельность: учебник / под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Сенилова, А.Ю. Шумилова. - 2-е изд., доп. и перераб. - М.: ИНФРА-М, 2004. - 848 с.

8. Кириченко О.В., Шевченко О.А. Оперативно-розшукові аспекти протидії злочинності // Вісник Запорізького юридичного інституту. - № 2. - 2009. - С. 199-266.

*Мишко В.В.,
кандидат юридичних наук,
професор кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
Одеського державного університету
внутрішніх справ
Надійшла до редакції: 18.12.2014*